

RAMON ORDEIG I MATA

CEL·LES MONÀSTIQUES VINCULADES A GUIFRÉ EL PELÓS I A LA SEVA OBRA REPOBLADORA (VERS 871 - 897)

ABSTRACT:

In the last decades of the ninth century there were several monastic or para-monastic cells linked to the count «Guifré el Pelós» (the Hairy) and his task of repopulation. Some of them, as «Sant Andreu de Gréixer» and «Sant Llorenç de Morunys», did exist before the count founded the masculine monastery of «Santa Maria de Ripoll» and the feminine one of «Sant Joan de les Abadesses». These two monasteries, as many others of that time, had their own net of monastic cells placed in alodia donated by the founder count, as it can be seen in the inclosed map. During his living were also founded the cells of «Santa Maria de la Quar» and «Sant Sebastià del Sull», with no known relation with any monastery.

Els treballs que el professor Manuel Riu ha dedicat als monestirs catalans, especialment als del bisbat d'Urgell, han aportat nova llum als orígens d'uns quants d'aquests establiments i a l'obra dels monjos colonitzadors. En un estudi recent, afirma: «Des dels inicis del segle IX i durant tot el segle X, amb la intervenció i protecció dels sobirans carolingis i dels seus comtes es crearen a l'àmbit de la Catalunya Vella més d'un centenar de monestirs. Gairebé sorgí un cenobi a cada vall»¹.

En efecte, en aquells dos segles hi hagué una proliferació de monestirs d'origen, estructura i composició molt diversos. No tots eren grans cenobis i no tots eren formats per monjos pròpiament dits, car sota les denominacions de *cenobium*, *monasterium* i altres equivalents, hom hi comprenia també les «comunitats de tipus para-

1. M. RIU, *Monaquisme i feudalisme*, dins *Temps de monestirs: els monestirs catalans entorn l'any mil*, Barcelona 1999, pp. 89-95, esp. p. 89.

monàstic», segons expressió d'Arcadi Garcia, formades per clergues diocesans que feien vida comunitària sota una regla². Abundaren els petits monestirs de fundació particular, sorgits en època molt primerenca sota el sistema pactual de tradició visigòtica —en una reviviscència de la regla de sant Isidor més que no pas de la de sant Fruitós, segons Anscari M. Mundó³— i, més tard, sota la regla benedictina, al costat d'altres monestirs, no menys petits, creats a iniciativa episcopal o abacial i posats generalment sota la regla de sant Benet. Recordem, pel que fa a la iniciativa episcopal, que abans de l'any 814 el rei Lluís d'Aquitània atorgà un precepte a favor del bisbe Possedoni d'Urgell pel qual li concedí terres fiscals ermes per a construir-hi monestirs⁴.

Alguns establiments monàstics eren de caire familiar i altres de caràcter doble, en edificis o sectors separats, bé que sovint es fa difícil de distingir entre els uns i els altres. Aviat molts d'aquells petits monestirs, privats o no, s'anaren incorporant, amb llurs esglésies o esglesioles, a les abadies regulars o majors, ja consolidades, en un moviment de concentració monàstica ben sovint espontani⁵. Altres vegades la concentració fou a iniciativa episcopal, com succeí al bisbat d'Urgell quan, l'any 914, el bisbe Nantigís, amb consentiment del bisbe Adolf de Pallars i del comte Sunifred II d'Urgell, lliurà al monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles cinc cenobis regulars (*cenobia regularia*), fundats en temps passats i abandonats feia poc, per tal que l'abat i els monjos hi restaurassin la vida monàstica, refessin els edificis i tinguessin cura de llur patrimoni⁶.

En temps de sant Benet d'Aniana (+821) un estol de petits monestirs havien estat fundats en possessions de l'abadia mare, la d'Aniana, amb el simple estatut de cel·les, algunes de les quals esdevingueren ben aviat abadies autònomes⁷. És prou coneguda

2. A. GARCIA, *La noció d'orde en el monaquisme català antic (segles IX-XIII)*, dins «II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català» (Poblet), vol. II (1974), pp. 25-55, esp. p. 29.

3. A. M. MUNDÓ, *Regles i observances monàstiques a Catalunya*, dins «II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català» (Poblet), vol. II (1974), pp. 7-24.

4. *Catalunya carolíngia*, vol. II: *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, per R. d'Abadal, Barcelona 1926-1952, p. 281.

5. J. ORLANDIS, *Estudios sobre instituciones monásticas medievales*, Pamplona 1971, pp. 20-34 i 125-202.

6. C. BARAUT, *Diplomatari del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles IX-XIII)*, dins «Urgellia» (La Seu d'Urgell), vol. XII (1994-1995), pp. 7-414, doc. 9. El pare J. Villanueva, en comentar aquest text, diu que foren set les esglésies lliurades al monestir de Tavèrnoles, cosa que és indubtable, i considera que totes set havien sigut monestirs (*Viage literario a las Iglesias de España*, vol. XII, Madrid 1850, pp. 52-53). En el text, però, es diu que dues de les esglésies —Sant Martí i Sant Sadurní *Aganensí*— eren parròquies dependents d'un dels monestirs, el de Sant Vicenç, situat molt probablement a la vall de Castellbò.

7. J. SEMMLER, *Réforme bénédictine et privilège impérial: les monastères autour de saint Benoît d'Aniane*, dins *Naissance et fonctionnement des réseaux monastiques et canoniaux*, Actes du Premier Colloque International du C.E.R.C.O.M. (1985), Saint-Etienne 1991, pp. 21-32, esp. p. 23.

la projecció de l'obra reformadora de Benet d'Aniana a la vella Septimània i a la naixent Catalunya. Ramon d'Abadal, en tractar el tema del renaixement monàstic a Catalunya durant el segle IX, fa al·lusió a la fundació de cel·les, com a filials de monestirs, que s'ocupaven dels serveis parroquials en els nous territoris sotmesos a repoblació. Es refereix concretament a la cel·la de Sant Joan la Cella, construïda pel monestir de Sant Genís de Fontanes abans de l'any 819; a les cel·les de Sant Pere d'Arles o de Riuferrer, Sant Joan de Rard i Sant Julià de Buçac que el monestir de Santa Maria del Vallespir —dit després d'Arles— ja havia construït l'any 820; a les cel·les de Sant Martí de la Vall i Sant Vicenç de Tatzó d'Amunt, dependents del monestir de Sant Andreu de Sureda l'any 823; i a les cel·les de Sant Miquel de la Cirera i Sant Romà de Casamor que el monestir de Sant Pere d'Albanyà tenia l'any 844⁸.

Però els quatre monestirs esmentats no foren pas els únics, ni de bon tros, que fundaren cel·les o que n'absorbiren de preexistents, en indrets més o menys propers a la casa mare. De fet, la lectura atenta de la documentació monàstica d'època carolíngia revela que foren molts els monestirs catalans de l'època que ho feren. Ho podem comprovar, per exemple, amb un repàs dels diplomes reials carolíngis obtinguts per ells. Entre aquests ressalta la important abadia de Banyoles, fundada pels volts de l'any 812, que a les cel·les de Sant Pere de Mieres, Santa Maria de Vilert, Sant Fruitós de la Vall de Santa Creu, Sant Joan Sescloses i Sant Cebrià de Pineda que tenia l'any 844, afegí les cel·les de Sant Martí de Campmajor, Sant Julià del Mont, Sant Miquel de la Miana, Sant Vicenç del Sallent, Santa Maria del Riu de Ser o dels Arcs, Sant Pere de Rodes, Sant Silvestre de la Valleta i Sant Martí de Vallmala abans de l'any 878⁹. El monestir de Sant Medir, situat al nord de Girona, tenia l'any 844 les cel·les de Santa Maria d'Amer, Sant Andreu del Terri, Santa Maria de Colomers i Santa Maria de Càrcer, a les quals afegí la de Santa Maria de la Cellera de Ter abans de l'any 860¹⁰. Continuant només amb els preceptes del segle IX, comprovem que l'any 844 el monestir de les Escaules tenia la cel·la de Sant Pau de la Calçada; que l'any 871 el monestir de Sant Aniol d'Aguges tenia la cel·la de Sant Martí de Talaixà; que l'any 844 el monestir de Sant Climent de Reglilla rebia el qualificatiu també de cel·la; i que entre els anys 823 i 844 el monestir de Senterada tenia la cel·la de Sant Fruitós d'Aramunt¹¹. També hi podem comprovar que el monestir de Sant Julià del Mont havia estat fundat com a cel·la¹².

8. R. D'ABADAL, *El renaixement monàstic a Catalunya després de l'expulsió dels sarraïns*, dins «Sudia Monastica» (Montserrat), vol. III/1 (1961), pp. 165-177. Reproduït dins *Dels visigots als catalans*, vol. I, Barcelona 1974, pp. 365-376. Cal completar la informació sobre les cel·les en *Catalunya carolíngia*, vol. II, pp. 7, 25, 207 i 269.

9. *Catalunya carolíngia*, vol. II, pp. 53, 56 i 60.

10. *Catalunya carolíngia*, vol. II, pp. 12, 15 i 18.

11. *Catalunya carolíngia*, vol. II, pp. 155; 177; 181; i 260, respectivament.

12. *Catalunya carolíngia*, vol. II, p. 220.

El meu propòsit, amb el present article, és de donar notícia de l'existència, en les últimes dècades del segle IX, de diverses cel·les monàstiques o paramonàstiques vinculades al comte Guifré el Pelós i a la seva obra repobladora. Cal recordar aquí que l'esmentat gran comte, a partir de l'any 870, un cop investit amb els comtats d'Urgell i Cerdanya, consolidà la repoblació i la restauració eclesiàstica de l'alt Berguedà i inicià les de la Vall de Lord i del baix Berguedà. I que, a partir del 878, ja comte també d'Osona, emprengué l'ocupació i la repoblació del Ripollès, d'Osona —amb la Plana de Vic, les Guilleres i el Lluçanès— i de part del Bages, fins al Montserrat. Com que la repoblació anava acompanyada de la restauració eclesiàstica, al Ripollès fundà, talment com si adaptés la tradició dels monestirs dobles, el monestir masculí de Santa Maria de Ripoll i el femení de Sant Joan de Ripoll, dit després de les Abadeses, ambdós proveïts de cel·les amb funcions repobladores i restauradores. Alhora que a Osona restaurà la seu episcopal de Vic i, per mitjà d'aquesta, impulsà també la restauració o la fundació de parròquies del bisbat osonec. La síntesi que sobre la repoblació i la restauració eclesiàstica duta a terme per Guifré el Pelós publicà Ramon d'Abadal m'estalvia de repetir tot allò que ell sabé dir tan bé sobre la qüestió¹³.

I. CEL·LES A L'ALT BERGUEDÀ I LA VALL DEL LORD VERS 871-878

El 17 de novembre de l'any 833 el prevere Servusdei i els habitants del *castrum* de Lillet, juntament amb el bisbe Sisebut, restauraven i dotaven canònicament l'església de Santa Maria, Sant Pere i Sant Joan de Lillet. L'escrivà de la dotàlia fou Calort, abat de Sant Sadurní de Tavèrnoles, cosa que fa deduir que la restauració de l'església fou a càrrec de l'esmentat monestir¹⁴. De fet, a l'entorn d'aquell any, el monestir de Tavèrnoles fundà una filial a la riba del Llobregat, el monestir de Sant Salvador de la Vedella, el qual el 13 de març de 835 obtingué, a prec de l'abat Calort, un precepte de l'emperador Lluís posant-lo sota el seu mundeburdi amb les seves possessions, terres rompudes i que de nou es rompessin, i concedint-li la immunitat i la lliure elecció d'abat¹⁵. Cap a mitjans del segle es repoblava ja la zona de Borredà, com veurem més avall en parlar d'aquesta població. I el 8 de desembre

13. R. D'ABADAL, *Els primers comtes catalans*, Barcelona 2 1965, pp. 73-114. Cal salvar, però, l'ús que R. d'Abadal fa, en referència al Berguedà i a la vall de Lord, de la dotàlia de la Seu d'Urgell de l'any 819 —que durant molt anys es considerà escrita en 831 o 839—, ja que és un document falsificat probablement entre els anys 952 i 1024. Vegeu R. ORDEIG, *Les dotàlies de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*, vol. I, Vic 1993-1994, doc. 1, pp. 1-14, i A. PLADEVALL, *La documentació i l'art medieval*, Barcelona 1998, esp. pp. 23-33.

14. R. ORDEIG, *Les dotàlies*, doc. 2, pp. 14-16.

15. *Catalunya carolíngia*, vol. II, pp. 246-248.

de 857 el prevere Daniel i els habitants de la vil·la de Saldes, sota el Pedraforca, lliuraven al bisbe d'Urgell Guisad l'església que hi havien construït en honor de sant Martí per tal que la consagrés¹⁶. Tot això pel que fa a l'alt Berguedà, la repoblació i la restauració del qual foren consolidades pel comte Guifré a partir de l'any 870, un cop investit amb els comtats d'Urgell i Cerdanya, com comprovarem tot seguit.

Quant a la Vall de Lord, sabem que l'esmentat bisbe Guisad, que regí la seu episcopal d'Urgell vers els anys 857 i 872, consagrà per aquells anys l'església de Sant Sadurní de la Pedra, al *castrum* de Pedrafulgent¹⁷. La consagració degué tenir lloc cap al 871-872 perquè, segons un capbreu (*brevis*) de les parròquies de la Vall de Lord redactat cap a l'any 948, la parròquia de la Pedra i altres de la vall foren constituïdes en temps del comte Guifré i, per tant, després del 870¹⁸.

SANT ANDREU DE GRÉIXER. — El lloc de Gréixer és situat al capdamunt del Berguedà, enfilat a uns 1.100 metres d'altitud sobre el nivell del mar, en un indret arrecerat al vessant meridional de la serra de Moixeró, la qual s'alça imposant fins als 2.260 metres. Hi conflueixen antics camins que, pels colls de Pendís, de Jou i de Pal, travessen cap a la Cerdanya. Pel cantó de migdia el paisatge s'obre vers la vall, anomenada ja en el segle IX vall de Brocà, cap a on baixen les aigües del riu de Gréixer.

L'any 871 hi havia allà, no sabem des de quan, una vil·la anomenada Gréixer (*Garexer*), amb el seu corresponent terme, els habitants del qual hi aixecaren una església amb el consentiment del bisbe d'Urgell, llavors Guisad, i del piadosíssim rei Carles. La petita comunitat camperola, formada per unes setze o disset famílies, era encapçalada pel prevere Daguí. En formava part també una dona dedicada a Déu (*Deo dicata*), anomenada Savegonça. Posaren l'església sota l'advocació de sant Andreu, apòstol, i la lliuraren a l'esmentat bisbe per tal que la consagrés. Com que per a poder-la consagrar calia que estigués dotada convenientment, el prevere Daguí li lliurà la cel·la (*cella*) i les corts (*curtes*) que hi havia construït, junt amb un hort (*orto uno*). Alhora tres dels veïns del lloc, junt amb els seus respectius germans, la dotaren amb un camp i una quartera. Un prevere anomenat Dotilà, actuant com a escrivà, redactà i signà la dotàlia el 13 de desembre de 871, dia en què degué tenir lloc també la consagració de l'església¹⁹.

L'esment en 871 d'una cel·la a Gréixer revela que l'endegament de la vil·la i de la parròquia, amb l'església de Sant Andreu, s'hagué d'inscriure també en el procés de colonització monàstica o paramonàstica dels territoris erms. Per a l'ocupació i

16. R. ORDEIG, *Les dotàlies* doc. 5, pp. 20-22.

17. R. ORDEIG, *Les dotàlies* doc. 8, pp. 27-28.

18. R. D'ABADAL, *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós*, Sabadell 1989, pp. 182-183.

19. R. ORDEIG, *Les dotàlies* doc. 7, pp. 26-27.

l'explotació d'un indret abandonat, pertanyent al fisc, calia obtenir el consentiment reial, cosa que en aquest cas es deixa clar que s'havia obtingut en citar expressament en la dotàlia l'autoritat del rei Carles II el Calb, aleshores regnant. S'ha d'entendre que el consentiment reial anava inclòs implícitament en el precepte que havia atorgat a Ponthion el 19 de novembre de l'any 860 a favor de la seu urgel·litana, a la qual confirmà els preceptes dels seus avi i pare, Carlemany i Lluís el Piadós, de manera que li tornà a atribuir totes les parròquies dels *pagi* que conformaven el bisbat, inclòs el *pagus* de Berga. L'esmentat precepte fou obtingut pel bisbe d'Urgell Guisad en ocasió del viatge que féu a la diòcesi de Toul per tal d'assistir a un concili de bisbes de tot el Regne²⁰. El bisbe Guisad fou el que autoritzà l'edificació de l'església de Gréixer i que pujà a consagrar-la l'any 871. L'esment exprés de l'autorització episcopal en la dotàlia sembla indicar que la cel·la de Gréixer s'ha d'inscriure en la xarxa episcopal urgel·litana de comunitats de tipus canonical, formades per clergat diocesà i parroquial²¹.

El senyor del lloc era llavors o fou molt aviat el comte Guifré, i no pas només com a representant ordinari de la suprema potestat reial pel seu càrrec comtal. N'era o en fou senyor perquè posseï, per apriació, herència o compra, l'extens alou on hi havia enclavada l'església de Gréixer i també, no sabem des de quan, però abans de 939, l'església d'Escriu, a mig camí entre Gréixer i el coll de Pendís. Cedí l'alou al monestir de Ripoll, bé que una part d'ell fou segregada a favor del seu fill Radulf, potser quan abandonà la vida monàstica²². L'alou de Gréixer que havia pertangut a Guifré, amb la vil·la i l'església consagrada, és a dir, la de Sant Andreu, consta com a una de les donacions fetes pel comte al monestir de Ripoll, com veurem més avall. El mateix alou, amb l'església parroquial de Sant Andreu i l'església d'Escriu, consta també en la relació de possessions del monestir de Ripoll inclosa en el precepte reial de l'any 939²³. Llavors encara vivia Radulf, el qual llegà la seva part de l'alou de Gréixer al seu fill Oli-ba, els almoiners del qual la lliuraren al monestir de Ripoll l'any 948²⁴.

A partir del 878, ja investit comte d'Osona, Guifré el Pelós abocà la seva actuació repobladora i restauradora cap al territori situat a llevant del Berguedà, més enllà de la serra de Mognony i dels rasos de Tubau, és a dir, cap al Ripollès, on fundà el monestir de Santa Maria de Ripoll. A qui escollí com a primer abat del nou monestir? A Daguí de Gréixer²⁵. Això indica la confiança que li mereixia aquell pre-

20. *Catalunya carolíngia*, vol. II, pp. 286-288.

21. A. GARCIA, *La noció d'orde*, esp. pp. 30-32.

22. R. D'ABADAL, *Els temps*, p. 138.

23. *Catalunya carolíngia*, vol. II, pp. 159-165, esp. p. 164.

24. M. ROVIRA, *Un bisbe d'Urgell del segle X: Radulf*, dins «Urgellia» (La Seu d'Urgell), vol. III (1980), pp. 167-184, esp. p. 174.

25. R. D'ABADAL, *La fundació del monestir de Ripoll*, dins «Analecta Montserratensia» (Montserrat), vol. IX (1962), pp. 25-49. Reproduït dins *Dels visigots als catalans*, Barcelona 1974, vol. I, pp. 485-494.

vere que havia endegat en el seu predi d'aquella raconada del Moixeró una cel·la monàstica i, junt amb els habitants del lloc, l'església i la parròquia.

SANT LLORENÇ DE MORUNYS. — Enmig de la Vall de Lord Sobirà, envoltada de serres que aixequen els seus pics fins als 2.300 metres d'altitud, Sant Llorenç de Morunys es troba a la dreta del riu Cardener. Un antic camí, procedent de la Seu d'Urgell, travessava el Coll de Port o de Tuixén, baixava cap al fons de la vall i continuava per la riba del Cardener fins al castell de Cardona²⁶.

Ja hem vist que el bisbe Guisad consagrà l'església de Sant Sadurní de la Pedra, probablement cap als anys 871-872. Degué ser a l'inici de la repoblació de la vall perquè en el capbreu de les parròquies de la Vall de Lord, ja esmentat, s'afirma que les parròquies més antigues foren constituïdes en temps del comte Guifré²⁷. En el mateix capbreu s'afirma també que els sacerdots Argeric, Bo i Ramió regiren successivament la parròquia de Castelltort en servei del bisbe Nantigís i que Bo fou després abat de Sant Llorenç; i també que els sacerdots Borrell i Sciendiscler regiren successivament la parròquia del Cint en servei del bisbe Radulf i que Sciendiscler fou després abat de Sant Llorenç. Com que Nantigís fou bisbe d'Urgell entre els anys 899 i 914 i Radulf ho fou entre els anys 914 i 942, cal deduir que Bo degué ser elegit abat a l'entorn de l'any 910 i que Sciendiscler ho degué ser cap a l'any 930.

Sabem del cert, doncs, que el monestir de Sant Llorenç de Morunys existia a l'entorn de l'any 910. Quan havia estat fundat i qui n'havia estat el fundador? Si l'església de la Pedra fou consagrada cap als anys 871-872 i altres parròquies de la vall ja havien estat constituïdes en temps del comte Guifré i del bisbe Galderic, entre els anys 872 i 878, és lògic de creure que Sant Llorenç, situat al bell mig de la vall, degué néixer com a cel·la monàstica, fundada pel comte a l'inici de l'operació, per tal de dirigir des d'allà la repoblació i la restauració eclesiàstica de la contrada. Això ens porta a una data molt aproximada a l'any 871, el de la consagració de l'església de Gréixer, dotada amb una cel·la destinada també a dirigir la repoblació i la restauració eclesiàstica d'una altra contrada muntanyosa, ben propera, del mateix bisbat d'Urgell.

Sant Llorenç degué esdevenir molt aviat un vertader monestir, dirigit per un abat, des del qual s'anaren creant les parròquies de la vall. Segons l'esmentat capbreu de les parròquies de la Vall de Lord, en temps dels bisbes Galderic i Esclua, és a dir, vers els anys 872-893, ja eren constituïdes les parròquies de Sisquer, Castelltort, la Selva i la Pedra; en temps del bisbe Nantigís, vers 899-914, eren fundades les parròquies de Tentellatge, el Cint —al Berguedà—, la Móra i la Vall d'Ora, més

26. M. RIU, *El monestir de Sant Llorenç de Morunys als segles X i XI*, dins «Urgellia» (La Seu d'Urgell), vol. V (1982), pp. 159-182, esp. p. 159.

27. R. D'ABADAL, *Els temps*, pp. 182-183.

allunyades del monestir; i en temps del bisbe Radulf, a partir del 914, funcionava així mateix la parròquia —usa el singular— de Taravil i Terrers, al Berguedà.

Es dedueix clarament que la petita comunitat monàstica era formada per clergues seculars, dependents del bisbe. Només així s'entén l'estreta vinculació dels sacerdots de les parròquies amb el centre monàstic de la vall, de forma i manera que alguns d'ells n'esdevenien abats. S'explica així també la reforma que el monestir sofrí l'any 1019, en què el bisbe Ermengol decidí de convertir-lo en priorat de Sant Sadurní de Tavèrnoles i d'imposar-li la regla de sant Benet, que encara no havia adoptat (*regulam sancti Benedicti, qui necdum in eodem monasterio minime tenuerant*)²⁸.

II. CEL·LES DEPENDENTS DEL MONESTIR DE RIPOLL VERS 879-897

El monestir de Santa Maria de Ripoll, fundat probablement l'any 879, anà rebent del comte fundador una sèrie d'alous i vil·les en llocs més o menys apartats del cenobi. En alguns d'aquells alous i vil·les, com en el cas de la vil·la de Gréixer, hi havia ja aixecades la cel·la i l'església. En altres casos degueren ser els monjos, amb l'ajut dels habitants del lloc, els que les hi bastiren.

Els alous del monestir consten en una *gesta* pretesament ordenada pel comte Guifré en ocasió de la consagració de l'església de Santa Maria de Ripoll l'any 888. Es tracta, segons Ramon d'Àbadal, que l'ha estudiada amb detenció, d'un «inventari de les donacions que realment atorgà el comte Guifré al llarg de la seva vida al monestir de Ripoll a partir del moment de la seva fundació». Conclou, pel que fa a la sinceritat del document, que fou redactat poc abans de l'any 982 sobre els documents originals i que «fou inventat en la seva presentació, però que ha d'ésser considerat autèntic com a inventari»²⁹.

De fet, però, el document és quelcom més que un inventari. En el seu protocol s'indica que el comte atermenà (*terminavit ibidem terminos*) el monestir i també, cosa a la qual fins ara no s'ha parat atenció, les seves cel·les (*cellulae*). De manera que el cos del document és dedicat a precisar els termes del monestir i de cadascuna de les seves cel·les. Aquestes hi són enumerades, d'acord amb llur situació geogràfica, de la manera següent: al comtat d'Osona, les esglésies de Santa Maria i Sant Pere de Matamala; al comtat de Cerdanya, les vil·les Lluç i Gréixer amb les respectives esglésies; al *pagus* de Berga, les esglésies de Santa Maria de Borredà i Sant Vicenç d'Obiols; al comtat d'Urgell, la vil·la d'Esdús, amb l'església

28. M. RIU, *Diplomatari del monestir de Sant Llorenç de Morunys (971-1613)*, dins «Urgellia» (La Seu d'Urgell), vol. IV (1981), pp. 187-259, apèndix, doc. 6.

29. R. D'ÀBADAL, *Els temps*, pp. 132-146, esp. pp. 136 i 144.

i l'alou; a la marca, les esglésies de Santa Maria de Ponts i Santa Maria de Sorba i els llocs de Centcelles, al costat de la ciutat de Tarragona, i de Montserrat, amb les esglésies i l'alou³⁰.

Aquesta relació coincideix amb la que es troba en la versió interpolada de la dotalia de Santa Maria de Ripoll de l'any 888, però en aquesta no s'esmenta Santa Maria de Matamala; amb tot, l'època i les circumstàncies de la interpolació degueren coincidir amb les assenyalades per a la *gesta*³¹. En les relacions contingudes en la butlla atorgada pel papa Agapit II el desembre de 951³² i en el precepte concedit pel rei Lotari en 982³³ ja s'esmenten, entre les propietats del monestir, força més parròquies i esglésies que les inventariades en la *gesta*: Sant Martí de Vinyoles, Sant Pere de Salselles, Sant Julià d'Age, Sant Cugat del Racó, Sant Isidor de la Pera, Sant Pere Sacama, Sant Climent de Cirac i altres. En acabar l'inventari de béns, la butlla fa una referència genèrica a tots els que el comte Guifré havia donat al monestir.

La denominació de cel·les que la *gesta* aplica a les possessions del monestir reflecteix segurament la terminologia dels documents de les acaballes del segle IX i la realitat d'aquella època. En la documentació ripollesa del segle X, com ara especialment en els preceptes reials dels anys 939 i 982 i en la butlla papal del 951, s'esmenten els alous, els predis, les parròquies i les esglésies que eren propietat del monestir, però ja no les cel·les.

Anem a estudiar a continuació cadascuna de les cel·les dependents del monestir de Ripoll en temps del comte Guifré, és a dir, fins a l'any 897.

SANTA MARIA DE MATAMALA. — La vall de Matamala es troba situada al sud-est del Ripollès, entremig de les serres de Matamala i Serrallonga, i és regada per la riera de Llimós. En aquesta vall, sobre un pujol situat a 986 metres d'altitud, es bastí l'església de Santa Maria de Matamala.

Segons la ja citada *gesta* dels alous del monestir de Ripoll, el comte Guifré li lliurà, entre altres cel·les, les esglésies de Santa Maria i Sant Pere, amb llurs termes, en el lloc anomenat Matamala. Segons el precepte concedit al monestir de Ripoll pel rei Lluís l'any 939, l'església i la parròquia de Matamala, amb les seves esglésies sufragànies, foren confirmades al monestir en escriptura pública pel bisbe de Vic Gotmar (*sicut Godmarus episcopus per gesta scripta confirmavit*)³⁴. La donació i la

30. R. ORDEIG, *Les dotalies* doc. 11-C, pp. 44-48.

31. R. ORDEIG, *Les dotalies*, doc. 11, pp. 38-48. esp. pp. 41-42.

32. *Catalunya carolíngia*, vol. IV: *Els comtats d'Osona i Manresa*, a cura de R. Ordeig, Barcelona 1999, doc. 685, pp. 524-526, esp. p. 525.

33. *Catalunya carolíngia*, vol. II, pp. 166-174.

34. *Catalunya carolíngia*, vol. II, p. 164.

confirmació tingueren lloc abans de l'any 895, segons que es dedueix de les declaracions fetes en un judici de l'any 900.

En efecte, el 30 d'abril del 900 el jutge Plancari presidí un judici per tal de dirimir el litigi que enfrontava el monestir de Ripoll amb els habitants d'Estiula i de Montner. El mandatari de l'abat Daguí, Annó, els reclamava el pagament dels delmes i de les primícies que, d'acord amb la llei, havien de satisfer a l'església i parròquia de Santa Maria i a l'abat. Resultà cert, després de les degudes indagacions, que durant cinc anys no ho havien fet. Els catorze caps de casa afectats ho reconegueren i formalitzaren el reconeixement per mitjà d'un document escrit per un prevere anomenat Fronimi³⁵. Aquest document, gràcies al qual coneixem l'afer, no diu quina era aquella església i parròquia de Santa Maria sobre la qual tenia potestat l'abat Daguí. Tanmateix no pot ser altra, per la ubicació dels llocs d'Estiula i de Montner, actualment en els termes municipals de les Llosses i de Sant Jaume de Frontanyà —església parroquial inexistents fins al 905³⁶—, respectivament, que l'església i parròquia de Santa Maria de Matamala.

Junt amb l'església de Santa Maria de Matamala se n'esmentava una altra, segons que hem vist, dedicada a sant Pere. Sembla que s'ha d'identificar, per la vinculació que revela el judici de 900, amb Sant Pere d'Estiula —Sant Feliu des del segle XVIII— i no pas amb Sant Pere de Serrallonga, sufragània de la parròquia d'Àlpens des del segle XIV³⁷. Sant Pere d'Estiula ha de ser, doncs, una de les sufragànies que el precepte de 939 esmenta, però sense donar-ne els noms. Com a Estiula, també al lloc de Montner s'aixecà molt aviat una església, la de Sant Esteve de Montner, que conserva encara avui l'exigua construcció pre-romànica³⁸ i que ha de comptar-se entre les sufragànies de Matamala. En el precepte reial de l'any 982 s'esmenta, a més, junt amb l'església de Santa Maria de Matamala, l'església de Sant Vicenç de Maçanós, situada aigua avall de la riera de Llimós, en un pujol de la riba dreta. Devia tractar-se, doncs, d'una tercera sufragània.

D'altra banda, el precepte de 982 afegeix, entre les possessions que el monestir de Ripoll tenia a la vall de Matamala, l'alou que fou del bisbe Radulf. Devia ser el mateix que tingué el seu fill Oliba, llegat al cenobi l'any 948³⁹. Radulf devia haver heretat aquell alou del seu pare o potser fou segregat, en abandonar la vida monàstica, del gran predi donat pel comte al monestir.

35. *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 45, pp. 100-101.

36. R. ORDEIG, *Les dotalies*, doc. 32, pp. 88-90.

37. *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol. 8, Barcelona 1993, pp. 264 i 314; E. JUNYENT, *L'arquitectura religiosa a Catalunya abans del romànic*, Montserrat 1983, p. 190.

38. E. JUNYENT, *L'arquitectura*, pp. 171-172.

39. M. ROVIRA, *Un bisbe d'Urgell*, pp. 167-184, esp. p. 173.

SANT ESTEVE DE LLUÇ. — El llogaret de Lluç es troba a l'alta Cerdanya, a més de 1.300 metres d'altitud, enmig de prats regats pel torrent de Lluç, en un pla situat entre Llívia per un cantó i els contraforts del Puig d'Estagues i de la Tossa d'Er, que s'eleven fins als 2.059 i 2.350 metres respectivament, per l'altre cantó.

El predi de Lluç, amb l'església de Sant Esteve, havia estat comprat el 6 de juliol de 877 pels comtes Guifré i Guinedella a un tal Sesnand, que el tenia per compra feta a Atremir l'1 d'abril de 856, confirmada per precepte reial; havia de ser un predi molt extens perquè pagaren per ell tres-cents sous⁴⁰. La parella comtal féu donació de la vil·la de Lluç al monestir ripollès el 20 d'abril de l'any 888, en ocasió de la consagració de l'església de Santa Maria. Es tracta de l'única donació feta per ells que consta en la dotàlia original, a part d'objectes litúrgics i d'un servent⁴¹.

En la tan citada *gesta* dels alous donats al monestir ripollès pel comte Guifré, s'esmenta la vil·la de Lluç, amb la seva església consagrada, entre les cel·les pertanyents al monestir. No apareix, en canvi, ni en el precepte de 939 ni en la butlla de 951. Reapareix en el precepte de 982, en el qual es registren l'alou i l'església de Lluç i s'afegeixen, pel que fa a la Cerdanya, els alous d'Age, Mossoll i Bor.

SANT ANDREU DE GRÉIXER. — La situació geogràfica i els orígens de la cel·la de Gréixer ja els hem examinat abans. Aquí només convé deixar constància de la pervivència de la cel·la de Gréixer un cop traspassada la seva propietat al monestir de Ripoll. En efecte, la vil·la i l'església consagrada de Gréixer són registrades, entre les cel·les del cenobi, per la tan repetida *gesta* dels alous donats pel comte Guifré. L'església de Sant Andreu, amb la seva parròquia i l'església d'Escriu, s'esmenten en els preceptes de 939 i 982 i en la butlla de 951.

SANTA MARIA DE BORREDÀ. — Borredà es troba en el punt de contacte del Berguedà, comarca a la qual pertany, amb el Ripollès i l'alt Lluçanès, a la vall del riu Margançol, afluent del Llobregat. La vall, situada al cantó nord de la serra de Picancel, a uns 800 metres d'altitud, és delimitada per serrats que s'acosten als 1.200 metres o que, en alguns casos, els depassen.

L'alou de Borredà, amb l'església de Santa Maria, fou heretada pel comte Guifré d'un home anomenat Sarrací, llibert primer de la seva tia Ailona i després d'ell mateix, el qual a mitjan segle IX havia anat al *pagus* de Berga, a la vall dita llavors de Roset, i havia aprisiat les terres ermes de l'entorn de Borredà, així com l'església de Santa Maria. Discutida la propietat de l'alou pel bisbe Esclua d'Urgell, la sentència d'un tribunal la confirmà al comte el 27 de maig de 886⁴². La donació d'aquest

40. R. D'ABADAL, *Els temps*, pp. 108-109 i 137.

41. R. ORDEIG, *Les dotàlies*, doc. 11, pp. 38-48, esp. p. 40.

42. R. D'ABADAL, *Els temps*, pp. 125-128.

alou al monestir de Ripoll hagué de tenir lloc després de la consagració i la dotació de l'església monàstica en 888, car en la seva versió originària no hi apareix pas. Amb l'alou entrà al monestir el pergami de l'any 886, regestat pel redactor de la *gesta* dels alous del cenobi ripollès, entre les cel·les del qual consignà l'alou del lloc de Borredà, amb les seves esglésies consagrades, tal com el comte l'havia obtingut de Sarraçí i el judici li havia confirmat.

L'ús del plural en referir-se a les esglésies de Borredà revela que l'església parroquial de Santa Maria tenia unes esglésies sufragànies. Així consta clarament en els preceptes dels anys 939 i 982, en els quals es registra l'alou de Borredà, amb la parròquia de Santa Maria i les seves esglésies sufragànies del palau de Rotgers i de la Pera. L'església de Sant Sadurní de Rotgers conserva elements pre-romànics⁴³.

SANT VICENÇ D'OBIOIS. — Ja al baix Berguedà, Obiols es troba a la riba dreta del Llobregat, dalt d'un rocam, a uns 500 metres d'altitud, enmig de la vall per on el riu s'escola entre serrats de poca alçària.

Sembla que en època visigòtica ja existia en aquest lloc una església, restes de la qual foren aprofitades en l'edificació pre-romànica, encara existent. En una sepultura de la seva necròpolis ha estat trobada una moneda del rei Ègica (687-702)⁴⁴.

En la *gesta* dels alous donats al monestir de Ripoll pel comte Guifré apareix registrada, entre les cel·les, l'església consagrada de Sant Vicenç, junt amb una església dita de Sant Joan, dins un alou que s'estenia des del Llobregat fins a l'Ametlla —de Casserres— i els rius d'Avià i de Noet, segons la denominació d'aleshores. En els preceptes de 939 i 982 són registrats, entre les possessions del monestir ripollès, l'alou i l'església de Sant Vicenç situats a Obiols.

El text d'una sentència judicial del 8 de febrer de 921 confirma que l'alou d'Obiols havia estat donat al monestir pel comte Guifré, bé que no s'hi especifica la data⁴⁵.

SANT MIQUEL D'ESDÚS. — Situat a l'Urgellet, sobre la població d'Alàs i el riu Segre, l'altiplà de Sant Miquel es troba a més de 900 metres d'altitud, a tocar els contraforts de la serra de Cadí, la qual s'eleva en aquest punt fins als 2.567 metres de la Torre de Cadí. En l'altiplà hi ha l'església de Sant Miquel, adossada al Mas de Sant Miquel.

En el segle IX hi havia una vil·la anomenada Esdús, propietat del comte Sunifred I d'Urgell, mort l'any 848. L'heretà el seu fill Guifré, des de l'any 870 també comte d'Urgell, el qual engrandí l'heretat amb les compres de més terres, compres

43. E. JUNYENT, *L'arquitectura*, p. 185.

44. E. JUNYENT, *L'arquitectura*, pp. 133-135.

45. R. D'ABADAL, *Els temps*, p. 139.

que dugué a terme els anys 877 i 881⁴⁶. La vil·la, amb l'església de Sant Miquel, dita després de Banat, dedicada feia poc, fou lliurada al monestir de Ripoll pels comtes Guifré i Guinedella el 31 de juliol de 890. Ho sabem amb tanta exactitud perquè ens ha pervingut el text de l'escriptura de donació, en la qual es féu constar que el comte tenia aquells béns en part per herència paterna i en part per compra⁴⁷. En un document posterior, del 21 d'agost de 901, falsificat, s'hi llegeix que l'església de Sant Miquel l'havia construït un prevere anomenat Montà i que aquest l'havia donat al comte⁴⁸.

Des de l'any 890 Sant Miquel d'Esdús fou una de les cel·les del monestir, segons que consta en la *gesta* dels alous monàstics. L'alou d'Esdús i l'església de Sant Miquel no apareixen registrats, estranyament, en el precepte de 939, bé que s'hi esmenten genèricament els alous que el monestir tenia en el comtat d'Urgell, però sí que surten en la butlla de 951 i en el precepte de 982.

SANTA MARIA DE GUALTER. — A la contrada del Segre Mitjà, a la comarca de la Noguera, l'antic terme del *castrum* de Ponts era més extens que el de l'actual municipi de Ponts. Comprenia també l'indret de Gualter, situat a uns 370 metres d'altitud, envoltat en bona part pel riu Segre, a la seva riba dreta, i arrecerat sota la serra de Gualter, que s'alça fins als 654 metres. L'indret pertany avui al municipi de la Baronia de Rialb, que termeneja amb l'Alt Urgell.

En la *gesta* dels alous del monestir de Ripoll hi ha registrada, entre les cel·les pertanyents al cenobi per donació del comte Guifré, l'església de Santa Maria situada *ad Pontos*, a la marca, amb l'alou estès entre els rius Segre i Junyent —dit ara de Torreblanca— i la serra de Gualter. Són les mateixes dades que es llegeixen en la versió interpolada de la dotalia de 888.

La donació d'aquesta cel·la o de l'església al monestir de Ripoll no és confirmada pel precepte de 939 ni per la butlla de 951, però sí pel precepte de l'any 982, en el qual es situa en el lloc anomenat Ponts l'alou amb les esglésies que donà el comte Guifré a Santa Maria de Ripoll. El fet de no constar en els privilegis de 939 i 951 voldria dir, segons Abadal, que l'alou i l'església realment haurien estat donats al monestir pel comte, però que les circumstàncies atzaroses del moment i la llunyania feren que el monestir no arribés a ser-ne investit i que, per consegüent, no en prenguéssin possessió fins a una època de més tranquil·litat, cap al 982⁴⁹. Ja hem vist, però, que l'església de Sant Miquel d'Esdús tampoc figura en el precepte de 939,

46. R. D'ABADAL, *Els temps*, pp. 107-108 i 109

47. R. D'ABADAL, *Els temps*, pp. 156-160.

48. P. DE MARCA, *Marca hispanica sive limes hispanicus*, París 1688, ap. LXI, cols. 836-837. Per als criteris de falsedat, vegeu R. D'ABADAL, *Els temps*, pp. 156-160.

49. R. D'ABADAL, *Els temps*, p. 139.

tot i saber amb seguretat que fou donada al monestir en 890 i que fou registrada entre les possessions del monestir de Ripoll en 951.

Que l'alou de Ponts fou donat al monestir de Ripoll pel comte Guifré, ho confirmen la butlla atorgada l'any 1011 pel papa Sergi IV⁵⁰ i un document expedit l'any 1079 pel comte d'Urgell Ermengol IV, el qual hi diu ben clarament que el lloc de Santa Maria de Gualter (*locus adiacet quem vocant Sacte Marie a Gualter*) pertanyia al cenobi ripollès per donació del comte Guifré, *proavus* d'ell⁵¹. Ermengol IV decidí, en la data esmentada, amb el consentiment de l'abat i dels monjos ripollesos, refer aquell antic lloc de Santa Maria de Gualter, consumit per la vellúria, i transformar-lo en un monestir dotat convenientment. Aquest monestir, format sempre per uns pocs monjos i donats, restà unit, en qualitat de priorat, a l'abadia de Ripoll fins que en 1593 Climent VIII dotà el nou bisbat de Solsona amb les seves rendes⁵².

SANTA MARIA DE SORBA. — El lloc de Sorba és a la vall de l'aigua d'Ora, a la riba esquerra del riu, a 489 metres d'altitud. Pertany avui al municipi de Montmajor i a la comarca del Berguedà, però es troba en el punt de contacte amb el Bages i el Solsonès, a uns vuit quilòmetres al nord de Cardona. De fet, es pot considerar situat a l'extrem meridional de la Vall de Lord, tal com apareix en algun document del segle X, com veurem tot seguit.

Com diu el professor Manuel Riu, que tan bé coneix el lloc, el topònim Sorba prové del llatí *Sub urbe* i s'ha de relacionar amb l'acròpolis romana descoberta i excavada l'any 1922 per Joan Serra i Vilaró en un tossal situat a la riba dreta de l'aigua d'Ora, dit de Sant Miquel per l'esglesiola pre-romànica bastida sobre les primeres filades d'una torre romana. Aquest tossal té enfront el puig de Sorba Vell, amb un poblat prehistòric, i el nucli de Sorba, amb els edificis parroquials⁵³.

Sorba consta entre els alous que el comte Guifré tenia a la marca dels seus comtats i que lliurà al monestir de Ripoll. En la versió interpolada de la dotàlia de 888 es situen a la marca l'església de Santa Maria i les altres esglésies que hi havia *in Suburbano*, amb l'alou corresponent. En la *gesta* es llegeix el mateix, però amb la precisió de comptar l'església de Sorba entre les cel·les (*cellulae*) del monestir. La dada s'avé perfectament amb l'obra repobladora duta a terme per Guifré el Pelós en aquella contrada, especialment a l'entorn del *castrum* de Cardona.

50. E. JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, a cura d'A. M. Mundó, Barcelona 1992, doc. 44, pp. 57-62, esp. p. 59.

51. P. DE MARCA, *Marca hispanica*, ap. CCLXXV, cols. 1151-1152.

52. A. BACH, *Els documents del priorat de Santa Maria de Gualter de l'Arxiu Episcopal de Solsona (segles XI-XIII)*, dins «Urgellia» (La Seu d'Urgell), vol. VIII (1986-1987), pp. 211-269.

53. M. RIU, *El Martyrium de Sant Eudald a Sorba*, Solsona 1981, pp. 8-9.

L'alou de Sorba, com altres, no se cita explícitament ni en el precepte de 939 ni en la butlla de 951, però s'ha d'entendre comprès entre els alous i les possessions, esmentats genèricament, que el monestir de Ripoll tenia en els diferents comtats enumerats pel precepte i entre els béns donats al monestir pel comte Guifré (*quod ei dedit Wifredus*), així esmentats per la butlla. En el precepte de 982, en canvi, apareixen registrats l'alou i les esglésies que el monestir tenia en el lloc anomenat Sorba (*Suburbano*), així com la vil·la veïna de Gargallà, bé que sense donar les advocacions de cap de les esglésies.

L'any 993 un nét de Guifré el Pelós, Borrell II, comte de Barcelona i Urgell, llegà al monestir de Ripoll l'alou que tenia a Codonyet, al costat de Sorba, amb l'església de Sant Cugat⁵⁴. I l'any 994 el fill de Borrell II, el comte d'Urgell Ermengol I, donà al mateix monestir l'alou que tenia a Sorba, lloc que el document de donació situa a la Vall de Lord⁵⁵. Ambdós alous devien formar part de l'extens predi que Guifré el Pelós havia tingut en aquell indret.

L'església de Santa Maria de Sorba fou bastida sobre una construcció molt antiga, restes de la qual són visibles encara avui a la part exterior del santuari, en la part inferior dels murs, fins a l'alçada de les finestres⁵⁶. Segons Manuel Riu, el santuari hauria sigut un *martyrium* d'època visigòtica, potser del segle VI. Altres esglésies del lloc, sotmeses a la cel·la i església de Santa Maria de Sorba, eren la de Sant Miquel de Sorba, ja esmentada, que conserva l'estructura pre-romànica, i la de Sant Andreu de Gargallà, també amb restes de murs pre-romànics⁵⁷.

CENTCELLES. — El lloc de Centcelles es troba a la vall del Francolí, a la seva riba dreta, a un quilòmetre de l'actual vila de Constantí i a uns set quilòmetres de la ciutat de Tarragona. Es tracta d'una important vil·la romana, devastada a la segona meitat del segle III i reconstruïda a partir de finals d'aquell segle d'acord amb un pla ambiciós que la proveï, entre altres peces, d'unes termes i d'un edifici de 90 metres de llarg, amb un pòrtic cobert a la façana, i de dues grans sales cupulades⁵⁸. Segons Joan Ferrando, el nom antic de *Centum Cellae* (cent cel·les) fa pensar en una caserna militar amb termes, a l'estil de dues altres *Centum Cellae* italianes del temps de l'Imperi⁵⁹. A mitjan segle IV l'edifici fou transformat en mausoleu d'un perso-

54. P. DE MARCA, *Marca hispanica*, ap. CXLI, cols. 945-947; C. BARAUT, *Els documents, dels anys 981-1010, de l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell*, dins «Urgellia» (La Seu d'Urgell), vol. III (1980), pp. 7-166, doc. 233, pp. 65-67; i P. DE BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados*, Barcelona 1836, vol. I, pp. 148 i 156.

55. P. DE BOFARULL, *Los condes*, vol. I, p. 148.

56. E. JUNYENT, *L'arquitectura*, pp. 192-193.

57. *Geografia Comarcal de Catalunya*, vol. 9, Barcelona 1994, pp. 245-246.

58. J. FONTAINE, *L'art preroman hispanique*, La Pierre-qui-vire 1973, pp. 52-55.

59. J. FERRANDO, *L'art paleocristià*, dins *L'art català*, obra dirigida per J. Folch i Torres, Barcelona 1955-1958, vol. I, p. 90.

natge molt important, identificat hipotèticament per Helmut Schlunk amb l'emperador Constant, fill de Constantí el Gran, assassinat cap a Elna l'any 350⁶⁰.

En la relació dels alous donats pel comte Guifré al monestir de Ripoll, tant en la versió de la dotalia com en la de la *gesta*, hi consta el lloc anomenat Centcelles (*Centum Cellae*), situat a la marca, al costat de la ciutat de Tarragona, amb un espai de quatre milles a l'entorn i amb els delmes i les primícies. Tot i que l'autenticitat de la donació ha estat qüestionada per alguns historiadors per la ubicació de Centcelles en un indret que no seria conquerit fins al cap de dos-cents anys, podria ser que Guifré el Pelós hagués dominat el camp de Tarragona en una ocupació efímera, talment com la que havia tingut lloc a principis del mateix segle IX en el transcurs de les tres expedicions fracassades contra Tortosa⁶¹, moment en què és possible que el comte Berà fortifiqués la línia del riu Gaià i donés el seu nom al castell i a l'arc dits de Berà⁶². Si més no, d'acord amb els arguments d'Abadal, el comte Guifré tingué l'esperança de poder arribar al camp de Tarragona i, ja abans de conquerir-lo, disposà de la important vil·la de Centcelles amb una delimitació teòrica de quatre milles a l'entorn. La inoperància de la donació fóra la causa, segons Abadal, que aquella teòrica possessió no es fes constar entremig de les possessions efectives del monestir⁶³. En efecte, Centcelles no apareix ni en els preceptes ni en les butlles ripolleses, tantes vegades esmentats, dels segles X i XI. Però, com veurem tot seguit, en el segle XII el monestir de Ripoll reclamà i obtingué els seus drets sobre el lloc.

Una hipòtesi suggestiva d'Eduard Junyent apunta la possibilitat que una comunitat monàstica instal·lada en les ruïnes de Centcelles durant el segle IX s'hagués integrat, impulsada pel comte Guifré, al naixent monestir de Ripoll⁶⁴. Això explicaria la consideració de cel·la donada al lloc.

L'antic mausoleu serví d'església, dedicada a sant Bartomeu, segons que consta documentalment des de 1154⁶⁵. Poc abans, en 1150, el comte Ramon Berenguer IV havia ratificat la cessió de Centcelles feta pel comte Guifré, al qual es feia referència explícita en l'escriptura, a favor del monestir de Ripoll⁶⁶. Aquest cenobi, d'altra banda, exigí els seus drets sobre la vil·la de Centcelles a l'arquebisbe de Tarragona, amb el qual arribà a una concòrdia sobre la partició dels delmes en 1201⁶⁷.

60. H. SCHLUNK, *Die Mosaikkuppel von Centelles*, Mainz 1988.

61. J. M. SALRACH, *El procés de formació nacional de Catalunya (segles VIII-IX)*, Barcelona 1978, vol. I, pp. 32-39.

62. *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol. 5, Barcelona 1992, p. 76.

63. R. D'ABADAL, *Els temps*, pp. 140-143.

64. E. JUNYENT, *L'arquitectura*, pp. 67-68.

65. *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. I, Barcelona 1998, p. 505.

66. P. DE BOFARULL, *Los condes*, vol. I, p. 19, nota 1.

67. F. CORTIELLA, *Història de Constantí*, Constantí 1981, ap. 5, p. 196.

ESGLÉSIES DE MONTSERRAT. — La muntanya de Montserrat, situada a la riba dreta del Llobregat, s'aixeca com una muralla, fins als 1.224 metres d'altitud del seu cim més alt, entre el Bages i les comarques d'Anoia i del Baix Llobregat. L'altitud de la seva base oscil·la entre els 140 i els 590 metres. Monistrol, a la riba del Llobregat, es troba a 161 metres, mentre que el santuari, situat en una graonada de la muntanya i encarat a migjorn, es troba a 720 metres d'altitud.

En la relació de cel·les que figura en la *gesta* dels alous donats pel comte Guifré al monestir de Ripoll s'esmenta el lloc (*locus*) de Montserrat, situat a la marca, amb les esglésies de dalt de la muntanya i les de baix, sense especificar-les, així com tot l'alou, del qual es donen els límits. Consta el mateix en la versió interpolada de la dotàlia de 888.

Aquella primera donació fou confirmada, bé que sense esmentar-la, pel comte i marquès Sunyer, fill de Guifré el Pelós: el 9 de febrer de 933 féu donació al monestir de Ripoll de les esglésies de Santa Maria, Sant Iscle i Sant Pere de Montserrat, amb els seus termes, part dels quals tenia per compra i part per apriació del seu pare⁶⁸. En el precepte de 982 s'especificà que l'alou de Montserrat comprenia les esglésies de Sant Pere i Sant Martí, a la part baixa de la muntanya, i les esglésies de Santa Maria i Sant Iscle, al cim. Entre els anys 925 i 982 el monestir de Ripoll havia anat augmentant els seus dominis a Montserrat amb l'adquisició d'altres béns al peu de la muntanya, com ara a Vilamarics, Olesa, Sacama i Castellgalí, de manera que la presència del monestir ripollès a Montserrat —i, indirectament, de monjos en les cel·les montserratines— durant tot el segle X queda ben palesa⁶⁹.

L'any 1022 el comte Berenguer Ramon I declarava que el seu rebesavi (*abavus*), el comte Guifré, havia arrabassat l'alou de Montserrat de les mans dels agarens i l'havia donat al cenobi de Ripoll per mitjà d'una escriptura de donació i que el seu besavi (*proavus*) Sunyer, fill de l'esmentat Guifré, havia confirmat la donació per mitjà d'una altra escriptura. Declarava també que l'alou romangué en poder del monestir de Ripoll fins que la comtessa Riquil·la, esposa del comte Sunyer, el donà a l'abat Cesari de Santa Cecília de Montserrat. Ho declarà en un document pel qual restituí al monestir, a petició del seu abat Oliba, l'alou de Montserrat amb les esglésies i li sotmeté, a més, el monestir de Santa Cecília amb totes les seves possessions⁷⁰.

La cel·la i església de Santa Maria fou, doncs, la precursora del gran monestir i santuari de Montserrat, que de priorat de Ripoll passà a abadia independent⁷¹. La

68. *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 390, p. 327.

69. F. X. ALTÉS, *Introducció*, dins B. RIBAS, *Història de Montserrat (888-1258)*, Montserrat 1990, pp. 5-107, esp. p. 39.

70. E. JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris*, doc. 71, pp. 109-112. Comenta el text R. D'ABADAL, *L'abat Oliba, bisbe de Vic i la seva època*, Barcelona 1962, pp. 143-152.

71. A. M. ALBAREDA, *Història de Montserrat*, a cura de J. Massot, Montserrat 1972.

de Sant Iscle ha perdurat com a simple ermita dins el jardí del monestir. La de Sant Pere, situada al peu de la muntanya, s'ha d'identificar amb la de Sant Pere de Monistrol, topònim derivat de *monasteriolum*, equivalent de *cella*. Per últim, la de Sant Martí sembla haver sigut una altra església de Monistrol, molt propera a la de Sant Pere, si no n'era una segona advocació⁷².

III. CEL·LES DEPENDENTES DEL MONESTIR DE SANT JOAN DE LES ABADESSES VERS 885-897

El monestir de Sant Joan de les Abadeses ha tingut la sort de conservar, bé que no pas *in situ* sinó en la cancelleria de l'Arxiu Reial de Barcelona, des de 1610⁷³, l'original del precepte que li atorgà el rei Carles el Simple el 4 de juny de 899. Per mitjà d'ell el monarca confirmà a l'abadessa i a les monges la possessió del monestir, de les cel·les (*cellae*) i dels altres béns que havien obtingut per donació d'homos temerosos de Déu. Quant a les cel·les, segons la relació continguda en el precepte el monestir tenia, en el *pagus* d'Osona, les de Mogrony, Sant Quirze, Sant Martí, Santa Eulàlia i Santa Leocàdia; també tenia, en el terme de Cardona, la de Sant Joan⁷⁴.

L'any 906 l'abadessa Emma obtingué que el concili provincial reunit a la catedral de Barcelona ratifiqués al seu monestir la possessió de determinades esglésies, parròquies, cel·les i predis. Les cel·les esmentades com a tals foren les de Sant Martí, Mogrony, Sant Joan —al costat de Cardona— i Colitzà⁷⁵.

Les monges de Sant Joan apareixen designades, en el privilegis esmentats, com a *sacrae virgines Christi, sanctae moniales, Deo devotae feminae* i *Deo dicatae*. Altres documents de l'època les anomenen *ancillae Dei* i *Deo dicatae*⁷⁶. Recordem que Savegonça de Gréixer era anomenada també *Deo dicata*.

Anem a estudiar cadascuna de les cel·les esmentades, dependents del monestir de Sant Joan, al qual foren lliurades per Guifré el Pelós o en temps del seu govern, com comprovarem tot seguit.

72. A l'església de Sant Pere de Monistrol hi havia fundat, a la baixa edat mitjana, el benefici de Sant Martí: B. RIBAS, *Annals de Montserrat (1258-1485)*, a cura de F. X. Altés, Montserrat 1997, pp. 227-228.

73. M. S. GROS, *L'arxiu del monestir de sant Joan de les Abadeses: notes històriques i regesta dels documents dels anys 995-1115*, dins «II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català» (Poblet), vol. II (1974), pp. 87-128, esp. p. 93.

74. *Catalunya carolíngia*, vol. II, pp. 215-217.

75. *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 69, pp. 114-116.

76. *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 8, pp. 71-72, i doc. 35, pp. 93-94.

SANT PERE DE MOGRONY. — El pla de Sant Pere de Mogrony forma una graonada a 1.400 metres d'altitud, sobre una cinglera, en el vessant meridional de la serra de Mogrony, la qual s'alça fins als 2.055 metres d'altitud en el seu punt més alt. Antics camins han comunicat sempre la contrada, a través dels colls de Coma Ermada i de Merolla, amb el Berguedà. Altres s'obren pas, especialment per la vall del riu Merdàs, cap a la vall de Ripoll.

L'any 885 el comte i marquès Guifré i la comtessa Guinedella donaren al monestir de Sant Joan, amb motiu de l'oblació de llur filla Emma, el *castrum* de Mogrony amb les cases (*domos*), les corts (*curtes*) i les terres de conreu i les ermes que hi tenien per compra⁷⁷. Per un document redactat al cap de cent anys, en 987, sabem que els esmentats comtes havien comprat l'alou del *castrum* de Mogrony a Esclua, anomenat bisbe (*Scluvani, advocati episcopi*)⁷⁸, és a dir, al que fou bisbe intrús d'Urgell cap als anys 885-893. Confirmaren aquella donació al cenobi santjoaní en ocasió de la dedicació de la seva església, duta a terme el 24 de juny de 887⁷⁹.

Cal deduir, doncs, que el prevere Esclua —abans d'esdevenir bisbe— havia aprisiat l'alou de Mogrony durant l'embranchida repobladora que el comte Guifré havia comandat durant els anys setanta tant al Berguedà com al Ripollès. Arran mateix de l'aprisió, Esclua hi construï o reconstruï un *castrum* per a la defensa de la contrada. Ell mateix hi aixecà unes cases i unes corts, alhora que hi artigà terres. En una data indeterminada va vendre tot l'alou (*alaude*) al comte Guifré. És possible, segons Abadal, que aquest el comprés poc abans de lliurar-lo al monestir de Sant Joan, ja amb la intenció de traspassar-lo al naixent cenobi com a dot de la seva filla Emma⁸⁰.

Un cop en poder del monestir de Sant Joan de Ripoll, les monges hi degueren establir de seguida una cel·la monàstica. Aquesta (*cella Mucronio*) consta entre els béns relacionats en el precepte de 899. També consta com a tal (*cella quae dicitur Mucronio*) en el decret expedid pel concili reunit a Barcelona l'any 906. S'hi especificà que el monestir posseïa la cel·la de Mogrony juntament amb la seva parròquia (*cum subiuncta sibi parrochia*). Això darrer significa que la cel·la era el centre d'una parròquia, organitzada al seu entorn i situada dins el restaurat bisbat osonenc (*in episcopio Ausonense*).

SANT MARTÍ DEL CONGOST. — El Congost és la vall angosta, com indica el topònim, per on s'escola el riu Congost des de la Plana de Vic cap al Vallès Orien-

77. *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 4, pp. 67-68.

78. *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 1526, pp. 1089-1090.

79. *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 8, pp. 71-72.

80. R. D'ABADAL, *Els temps*, p. 115.

tal i per on passava la via romana que unia les ciutats de *Barcino* i *Auso*⁸¹. Un costat de la vall és delimitat pels contraforts del Montseny i l'altre costat per la cinglera de la Garga, pels cingles de Bertí i, més a ponent, pel massís de Sauva Negra.

A l'entrada del Congost, en el sector pertanyent al comtat d'Osona i al bisbat de Vic, el comte Sunifred, germà de Guifré el Pelós, hi aprisià un alou, el qual llegà al seu germà Guifré i aquest a la seva filla Emma. Així constava amb probabilitat, segons Abadal, en un hipotètic document de cessió per part del comte Guifré de la terra aprisiada pel seu germà a l'esmentat monestir⁸², d'acord amb una frase que després fou interpolada en el document d'oblació d'Emma al monestir de Sant Joan⁸³. L'aprisió l'hagué de dur a terme el comte Sunifred a l'inici —cap a l'any 879— de la repoblació i la restauració del comtat i del bisbat osonencs. L'any 906, en recordar aquella repoblació i aquella restauració, el bisbe Idalguer de Vic digué que fou obra del comte Guifré i dels seus germans⁸⁴. Abans, l'any 898, l'abadessa Emma féu constar que el seu oncle, el comte Sunifred, difunt, havia concedit a l'església de Sant Martí del Congost tota la seva aprisió (*omnem aprisionem*), la qual anava des del camí de les Canes, a tocar el riu Congost, fins al camí de Canyelles, a la serra de l'Arca⁸⁵.

Cal entendre que el comte Sunifred féu aquella concessió a l'església que havia projectat d'aixecar en aquell indret perquè, un cop mort ell, l'erecció de l'edifici, o almenys la culminació de l'obra, fou duta a terme per la seva neboda Emma, segons que es llegeix en la dotalia de 898 (*Emmo abbatissa erexit in culmine*)⁸⁶. Però és possible també que Sunifred hi hagués aixecat una d'aquelles «esglésies-cabanyes» que, segons la gràfica terminologia usada per Abadal, s'aixecaven en el moment de l'ocupació, mentre s'emprenia l'edificació de l'església permanent⁸⁷. A no ser que, en aprisiar les terres, hi hagués trobat les restes d'una antiga esglésiola d'època visigòtica en connexió amb la cova funerària que, segons l'exploració feta per Josep Gudiol l'any 1920, contenia sepulcres datables d'aquell temps⁸⁸. Es tracta d'una cova natural, d'uns 9 metres de llargària i d'uns 4 metres d'amplària, situada a 583 metres d'altitud, al costat mateix de l'església de Sant Martí, sota la contigua casa rectoral⁸⁹.

81. M. D. MOLAS, *Els ausetans i la ciutat d'Ausa*, Vic 1982, pp. 69-74.

82. R. D'ABADAL, *Els temps*, p. 117.

83. *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 4, pp. 67-68.

84. *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 70, p. 116, i doc. 75, pp. 121-123.

85. R. ORDEIG, *Les dotalies*, doc. 17, pp. 59-61.

86. R. ORDEIG, *Les dotalies*, p. 60.

87. R. D'ABADAL, *Els primers comtes*, p. 93.

88. M. T. [Mossèn Taranyina, pseudònim de J. GUDIOL], *Excursió a Ayguafreda de Dalt*, dins «Butlletí del Centre Excursionista de Vich» (Vic), vol. III/35 (1920), pp. 145-148.

89. F. SOLA, *Aiguafreda: la parròquia antiga i el poble modern*, Barcelona 1932, p. 16.

La consagració de l'església de Sant Martí del Congost tingué lloc el 5 d'agost de 898. Aquell dia el bisbe Gotmar de Vic acudí a consagrar-la a precés d'Emma, abadessa del monestir de Sant Joan, que l'havia erigida (*erexit*) i que llavors la dotà, com acabem de veure, amb l'alou aprisiat pel seu oncle, el comte Sunifred, el qual ja l'havia concedit a l'església, i, a més, amb altres propietats situades pels encontorns i amb dos servents. En la dotalia, redactada pel prevere Adanagild de la catedral vigatana, es féu constar que tant els béns donats per Emma com els oferts pel bisbe Gotmar restaven en poder de l'església de Sant Martí i dels «sacerdots, monjos i *Deo dicatae* que en aquest moment és sabut que hi militen per a Déu o que successivament, amb l'ajut de Déu, hi seran servidors o servidores» (*sacerdotes, monacos vel Deo dicatas, qui modo ibidem Deo militare noscuntur vel deinceps, Deo favente, servituri erunt sive serviture*)⁹⁰.

Aquesta frase revela l'existència en el lloc d'una comunitat monàstica formada per sacerdots, monjos i *Deo dicatae*. Fortià Solà, autor en 1932 d'una monografia històrica sobre Aiguafreda, ho reconeixia amb aquests mots: «L'al·lusió que es fa en el document a sacerdots, monjos o donades, posats al servei del temple, deixa entreveure la presència d'una comunitat de religioses, establerta a l'ombra d'aquest edifici, o qui sap si un monestir doble»⁹¹.

Es tractava d'una cel·la. Com a tal consta en els esmentats precepte del 899 (*cellam Sancti Martini*) i decret conciliar del 906 (*cellam Sancti Martini*), pels quals es confirmà al monestir de Sant Joan de Ripoll la seva possessió. En la dotalia signaren, a més del bisbe, de l'abadessa i de l'ardiaca Eldalec, quatre preveres, dos sotsdiaques i vint personatges més, tots homes, vuit dels quals ho feren, com els clergues, amb la seva pròpia mà. Alguns d'aquells preveres podrien ser els sacerdots citats genèricament en el text i alguns dels que signaren sense fer constar cap titulació, especialment els que estamparen en el pergami la seva signatura autògrafa, podrien ser-ne els monjos. Cal comptar que bona part d'aquells homes eren els representants dels vilars sotmesos a l'església de Sant Martí o a l'església de Santa Coloma —de Centelles—, sufragània de la primera. No signà, en canvi, cap *Deo dicata* ni cap dona que pugui fer suposar que ho era. Pel que fa als dos servents lliurats a l'església consagrada —i a la cel·la— per l'abadessa, concretament un servent (*servus*) anomenat Isnard i una serventa (*ancilla*) anomenada Ermengarda, degueren tenir com a missió estar al servei dels sacerdots, dels monjos i de les *Deo dicatae*.

És natural que Emma, per la seva condició de religiosa i abadessa, establís una cel·la monàstica en l'església de Sant Martí del Congost tan bon punt heretà l'alou en què estava ubicada. Si no és que, a més de l'alou i l'església, hagués heretat tam-

90. R. ORDEIG, *Les dotalties* doc. 17, pp. 59-61, esp. p. 61.

91. F. SOLÀ, *Aiguafreda*, p. 23.

bé la cel·la. Cal considerar aquesta possibilitat perquè el seu oncle, el comte Sunifred, l'aprisiador del lloc, sembla que fou també religiós i abat. En efecte, segons una hipòtesi versemblant, el comte Sunifred s'ha d'identificar amb l'abat Sunifred del monestir d'Arles, que ho fou des de l'any 881 o poc abans⁹²; morí a la darrerria del 890 o a començament del 891⁹³. La cel·la de Sant Martí del Congost, com moltes altres cel·les, degué tenir una vida efímera perquè a partir de l'any 906 no apareix esmentada mai més. Degué funcionar el temps just per posar en marxa la parròquia.

Precisament en el decret conciliar del 906 es confirmà al monestir de Sant Joan la cel·la de Sant Martí amb la seva petita parròquia (*cum sua parrochiuncula*). Fa estrany, a primer cop de vista, que s'anomeni la seva parròquia amb aquell diminutiu perquè en la dotació de l'any 898 se li havien sotmès l'església de Santa Coloma —de Centelles—, amb els vilars de la seva demarcació, i la del castell de Sant Esteve —castell de Centelles—, de manera que el terme parroquial era extensíssim. L'any 906, però, l'església de Santa Coloma apareix esmentada després de la cel·la de Sant Martí i amb la seva pròpia parròquia (*ecclesiam Sanctae Columbae cum parochia sua*). És probable, a més, que l'església de Sant Esteve de Centelles actués ja com a parroquial de l'extensa rodalia que a partir del segle XI conformà la parròquia de Sant Martí de Centelles⁹⁴. Així s'explicaria que, amb la reducció dràstica de l'antic terme parroquial de Sant Martí del Congost, el terme resultant pogués ser qualificat de *parrochiuncula*.

Abans de donar per acabat l'estudi d'aquesta cel·la, cal tornar a fer referència a la cova funerària existent en el lloc. Perquè no podem descartar que, en el primer moment de l'ocupació, hagués estat acondicionada com a cel·la monàstica, talment un eremitori rupestre, o almenys com a dependència d'ella. En aquest sentit és molt significatiu el fet que la casa rectoral, successora evident de la cel·la, estigui situada al seu damunt. Tampoc no es pot descartar que els quatre sepulcres excavats a la paret i al sòl de la cova pertanyessin, malgrat semblar més antics pel seu primitivisme, als cenobites del segle IX.

SANT QUIRZE DE BESORA. — Situat a la riba del Ter, al fons de la vall per on el riu s'obre pas des de les valls del Ripollès en direcció a la Plana de Vic, Sant Quir-

92. P. PONSICH, *Les origines de l'abbaye d'Arles*, dins «Études Roussillonnaises» (Perpinyà), tom IV/1-2 (1954-1955), pp. 69-99, esp. p. 82.

93. El 7 d'abril de 891 el comte Miró i el bisbe Riculf, germans i marmessors del venerable Sunifred, donaven al seu fillol Radulf la vil·la Dorres, a la Cerdanya, tal com el difunt ho havia manat: C. BARAUT, *Els documents, dels segles IX i X, conservats a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell*, dins «Urgellia» (La Seu d'Urgell), vol. II (1979), pp. 77-145, doc. 35.

94. A. PLADEVALL, *Centelles: aproximació a la seva història*, Centelles 1987, p. 86.

ze de Besora es troba a una altitud d'uns 600 metres, però enmig de serres que s'aixequen a un costat i l'altre de la vall. És el lloc de pas natural entre Ripoll i Vic.

Allà s'hi havia fundat una església abans de l'any 898, en temps encara de Guifré el Pelós. Ho sabem perquè aquell any l'abadessa Emma de Sant Joan de Ripoll acudí a la seu de Vic i demanà al bisbe Gotmar, reunit en sínode dins l'església de Sant Pere amb els canonges i els clergues parroquials per tal de tractar sobre l'establiment de la religió cristiana, que concedís al seu monestir l'església (*ecclesia*) de Sant Quirze fundada al costat del riu Ter, cosa que el bisbe féu⁹⁵.

Al costat de l'església de Sant Quirze de Besora hi havia o hi hagué, un cop en poder del monestir de Sant Joan, una cel·la monàstica. Ja apareix (*cella Sancti Kirici*) en l'esmentat precepte de l'any 899. En el decret conciliar del 906, ja esmentat també, se la cita com a parròquia, junt amb la de Santa Maria de Besora (*parrochiam quoque Sanctae Mariae et Sancti Kirici*)⁹⁶. En ambdós casos és comptada com una possessió del monestir de Sant Joan. En unes frases interpolades, probablement en el segle XI, als textos de l'oblació d'Emma de l'any 885 i de la dotalia de l'any 887 hi consten les dues esglésies i se les situa dins el terme del castell de Besora. L'església de Sant Quirze era dedicada també a santa Julita, mare de sant Quirze. Les dues advocacions apareixen en documents del segle XI, el contingut d'alguns dels quals ens interessa d'examinar tot seguit.

L'any 1017, en ser expulsades del seu monestir de Sant Joan, l'abadessa i les monges reberen en usdefruit, per a llur subsistència, diferents béns pertanyents al monestir. L'abadessa Ingilberga rebé l'església de Sant Quirze de Besora i altres esglésies i alous, amb els corresponents censos i oblacions⁹⁷. El nebot de l'abadessa, Guillem Guifré de Balsareny, ardiaca i després bisbe de la seu de Vic, amb el qual Ingilberga visqué una colla d'anys, els darrers de la seva vida, obtingué dels canonges de Sant Joan de les Abadesses l'usdefruit d'aquells béns mentre visqués⁹⁸. Guillem Guifré, successor del seu oncle Oliba en la mitra vigatana, fou escollit per la comtessa Ermessenda com a un dels seus marmessors en el testament que dictà el 25 de setembre de 1057⁹⁹, testament que confirmà i que completà amb un codicil el 26 de febrer de 1058. Aquest dia, segons el text del codicil fet públic a Girona el 6 de març següent, la comtessa s'assegué en el llit en què acostumava de jeure en la casa (*in domo*) situada al costat (*iuxta*) de l'església de Sant Quirze i Santa Julita del terme de Besora i seient allí, detinguda per la malaltia, lloà el seu testament, que

95. *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 35, pp. 93-94.

96. *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 69, pp. 114-116, esp. p. 115.

97. E. JUNYENT, *El Monestir de Sant Joan de les Abadesses*, Sant Joan de les Abadesses 1976, pp. 35-36.

98. Així consta en un document del 12 de juny de 1055 publicat per E. FLÓREZ, *España sagrada*, vol. XXVIII, Madrid 1774, apèndix XV, pp. 288-290.

99. F. MIQUEL, *Liber Feudorum Maior*, vol. I, Barcelona 1945, núm. 490, pp. 520-522.

tenia allà amb ella, i escollí dos nous marmessors per a les disposicions que volia afegir al testament. Entre elles, llegà sengles mules a la *femina* Adelaida —anomenada *famula mea* en el testament— i a una *devota* dita també Adelaida, així com tot l'argent i l'or necessaris per a la confecció d'una creu òptima destinada a l'església de Sant Quirze¹⁰⁰. No costa gaire de deduir que la casa (*domus*) situada al costat de l'església de Sant Quirze de Besora, llavors en mans del bisbe de Vic, amic de la comtessa, havia de ser la successora de la cel·la esmentada l'any 899 i que encara devia ser habitada o ho tornava a ser —potser des de l'expulsió de les monges de Sant Joan— per alguna *devota*, com ara Adelaida o la també *devota* Gerberga, ambdues citades en el testament de la comtessa Ermessenda. Aquesta, per tant, hauria anat a acabar els seus dies no pas en una simple casa rectoral sinó en un petit establiment monàstic, rodejada de dones *devotae*.

SANTA EULÀLIA I SANTA LEOCÀDIA DE VIC. — A la ciutat de Vic, prop de l'actual convent de Santa Teresa, pel cantó de l'antic i ara desaparegut portal de la muralla anomenat de Santa Eulàlia, s'aixecà fins al 1655 una església dedicada a santa Eulàlia de Mèrida.

Entre les cel·les confirmades al monestir de Sant Joan de les Abadesses pel rei Carles el Simple l'any 899 apareixen esmentades, després de la cel·la de Sant Quirze, la de Sant Martí, la de Santa Eulàlia i la de Santa Leocàdia (*et cellam Sancti Kiri-ci sive Sancti Martini necnon et Sanctae Eulaliae et Sanctae Leocadie*). El mot *cellam* del començ de la frase s'aplica indiscutiblement a Sant Quirze, però també a Sant Martí, Santa Eulàlia i Santa Leocàdia. De fet, el precepte reial especifica prou bé que són confirmats al monestir les cel·les (*cellae*) i els altres béns (*aliae res*), sense parlar d'esglésies. Totes les cel·les suara esmentades apareixen situades en el *pagus* d'Osona (*in pago Ausonensi*). Així consta en el text del precepte, en el qual es relacionen primer de tot les cel·les i i els béns que el monestir tenia en diferents vil·les i llocs situats en el *pagus* d'Osona; a continuació, s'esmenten els béns situats en el *pagus* del Conflent, en el *pagus* de Cerdanya i en altres. Ja hem vist que la cel·la de Sant Quirze era la de Besora i que la de Sant Martí era la del Congost. Ramon d'Abadal i Jordi Rubió, en l'edició crítica del precepte, no identificaren Santa Eulàlia i Santa Leocàdia, però remarcaren que es trobaven *in pago Ausonensi*¹⁰¹. El problema, pel que fa referència a la identificació, és que no apareixen citades, ni com a cel·les ni com a esglésies, en el decret del concili de Barcelona de l'any 906.

No obstant això, crec que la cel·la de Santa Eulàlia s'ha d'identificar amb l'esglesiola o capella de Santa Eulàlia ubicada als afores, en aquell temps, de la seu epis-

100. F. MIQUEL, *Liber Feudorum Maior*, núm. 491, pp. 522-524.

101. *Catalunya carolingia*, vol. II, pp. 215-217 i p. 568. Jordi Rubió i Lois tingué cura dels índexs.

copal de Vic, en la zona per on s'havia estès l'antiga ciutat d'*Ausona*¹⁰². Sabem, d'una banda, que l'any 911 el comte Guifré II llegà els alous que tenia per compra i per precepte reial a la seu de Vic, un dels quals era a Santa Eulàlia (*ad Sancta Eulalia*) i afrontava amb una terra de l'abadessa Emma¹⁰³. D'altra banda, consta que en 1131, sense que se sàpiga des de quan, la capella pertanyia al monestir de Sant Joan de les Abadesses i que continuà pertanyent-li fins al 1399, en què l'abat i els canonges santjoanins feren cessió del domini i dels drets del monestir sobre la capella a favor del benefici que Felip d'Artigues hi fundà aleshores per al seu manteniment. Abans, l'any 1303, hi havia hagut un intent, per part de les monges de Santa Margarida de Vilaseca, de convertir la capella i la rectoria annexa en el seu nou monestir¹⁰⁴. Tot fa pensar, doncs, que l'origen de la senyoria de Sant Joan sobre la capella i el predi del seu voltant s'inicià en temps de l'abadessa Emma, la qual hi devia establir, com en els casos de Sant Martí del Congost i de Sant Quirze de Besora, una cel·la monàstica. Emma degué heretar el predi de Santa Eulàlia del seu pare i després el passà al monestir de Sant Joan, segons que ja deduí Eduard Junyent¹⁰⁵.

Les llistes de possessions del monestir de Sant Joan que es troben en el precepte del 899 i en el decret del 906 divergeixen substancialment. En el precepte apareixen, a més de Santa Eulàlia i Santa Leocàdia, sis vil·les o llocs del *pagus* d'Osona, la vil·la Espinosa del *pagus* de Cerdanya i la vall *Abbitana* i *Stullo*, cap dels quals no s'esmenta en el decret. En aquest, per contra, apareixen diverses parròquies i llocs que no s'esmenten en el precepte: la parròquia de Santa Maria —de Besora—, la de Sora i la de Santa Coloma —de Centelles—, ubicades *in episcopio Ausonense*; la parròquia de Sant Genís de l'Ametlla, al Vallès; la parròquia de Santa Maria de Lillet i els llocs de Barguja i Angostrina en el *pagus* de Cerdanya; la parròquia de Santa Eulàlia de Fullà, en el *pagus* del Conflent; i la parròquia de Sant Vicenç —del Sallent— i l'església de Santa Maria de Porqueres en el *pagus* de Besalú. Sigui quina sigui l'explicació de les divergències, el fet que Santa Eulàlia i Santa Leocàdia només apareguin citades en el precepte no té res d'excepcional.

Hi ha indicis que la Santa Eulàlia del 899 i del 911 podia haver sigut la successora de la catedral de l'*Ausona* d'època visigòtica. En 1654, per tal de salvar l'església de l'enderroc, en una memòria del capítol catedralici s'afirmava: «la iglesia de Santa Eularia emerida que segons tradició es la primera que en dita ciutat se edificca»; i en 1666 el bisbe Jaume de Copons deia: «diuse esser estada la iglesia major de Vich»¹⁰⁶. D'altra banda, ja hem vist que el lloc on estigué situada era la zona per

102. R. ORDEIG, *Els orígens històrics de Vic (segles VIII-X)*, Vic 1983, esp. pp. 44-46.

103. *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 103, pp. 142-143, i doc. 105, pp. 144-146.

104. R. CASADEVALL, *La capilla de Santa Eulalia de Vich*, Vic 1926, pp. 4-38.

105. E. JUNYENT, *El Monestir de Sant Joan de les Abadesses*, p. 18.

106. R. CASADEVALL, *La capilla*, p. 7 i pp. 55-58.

on s'estengué la ciutat romana i, després, la visigòtica. També cal assenyalar que estigué dedicada, com apareix en molts documents, no pas a santa Eulàlia de Barcelona sinó a santa Eulàlia de Mèrida, el culte de la qual s'havia difós per tota la Hispània a partir del segle IV¹⁰⁷.

Pel que fa a la cel·la o església de Santa Leocàdia, cal dir que fins ara ningú no l'ha poguda identificar, ni que sigui amb el nom transformat en Santa Llocaia o Santa Llogaia. En tot el repertori de documents osonencs dels segles IX i X, tan abundant, no apareix cap església ni cap lloc amb tal denominació. Tanmateix, crec que hi ha elements per poder resoldre l'enigma. Resulta que el culte de santa Leocàdia de Toledo, patrona de la capital del Regne visigot, anava molt unit al de santa Eulàlia de Mèrida, les festes de les quals se celebraven en dies seguits, el 9 i el 10 de desembre, respectivament¹⁰⁸. Ambdues santes apareixen vinculades en els relats continguts en els passaris més antics, potser des del segle VII, després que l'any 618 fos consagrada a Toledo la basílica de Santa Leocàdia¹⁰⁹. De manera que cal deduir que la Santa Leocàdia existent l'any 899 en el *pagus* d'Osona no era una cel·la o església independent, sinó una segona advocació o titular de l'església de Santa Eulàlia de Vic.

SANT JOAN DE BERGÚS. — El lloc de Bergús es troba a la part més septentrional del Bages, en un pla a tocar el límit amb el Solsonès, a uns 600 metres d'altitud i a uns set quilòmetres del castell de Cardona.

El *castrum* de Cardona havia sigut fortificat, com l'antiga ciutat d'*Ausona* i Casserres —del Berguedà—, per ordre del rei Lluís d'Aquitània, en el transcurs de l'ofensiva duta a terme entre els anys 796 i 797 per l'exèrcit franc, prèvia a la conquesta de Barcelona el 801¹¹⁰. La revolta antifranca comandada per Aissó l'any 826 comportà la destrucció del *castrum* i la despoblació del seu territori. Per això Guifré el Pelós hagué de reconstruir el *castrum* cap a l'any 880 i expedir tot seguit una carta de població per tal d'atreure gent que, amb condicions privilegiades, volguesin poblar el terme¹¹¹.

En el precepte de l'any 899 s'esmenta, entre les cel·les dependents del monestir de Sant Joan de Ripoll, la cel·la de Sant Joan *in Cardona*. Aquesta cel·la s'havia

107. C. GARCÍA, *El culto de los santos en la España romana y visigoda*, Madrid 1966, pp. 284-285.

108. C. GARCÍA, *El culto*, pp. 246-253 i 284-303.

109. Sobre la *passio* de santa Leocàdia, vegeu A. FABREGA, *Pasionario hispánico (siglos VII-XI)*, Madrid - Barcelona 1953-1955, tom I, pp. 67-78.

110. R. ORDEIG, *Els orígens*, pp. 17-19.

111. J. M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. I, Madrid - Barcelona 1969, doc. 4, pp. 8-9 i 615, així com J. M. FONT I RIUS, *La restauració cristiana de Cardona i la seva carta de població (986)*, dins «Cardener» (Cardona), núm. 3 (1986), pp. 17-30.

identificat amb l'església de Sant Joan, situada *in comitatu Bergitano*, que apareix en una versió interpolada de la dotalia del monestir de Sant Joan de l'any 887. La interpolació tingué lloc, segons tots els indicis, en el segle XI, època en què també fou falsificada la dotalia de Sant Joan de Montdarn, església situada *in pago Bergitano*. L'objectiu de la interpolació i de la falsificació hagué de ser la confecció d'uns títols que garantissin al monestir de Sant Joan la possessió de l'esmentada església berguedana de Montdarn. Perquè la cel·la de Sant Joan del precepte del 899 no podia ser confosa amb l'església de Montdarn. La primera estava situada en el terme del *castrum* de Cardona, dins el comtat d'Urgell¹¹², i la segona es trobava en el *pagus*, després comtat, de Berga. La identificació de la cel·la del 899 amb Sant Joan de Bergús fou feta per Joan Serra i Vilaró l'any 1966¹¹³.

Així, doncs, després que Guifré el Pelós hagué atorgat, cap al 880, la carta de població de Cardona, ja esmentada, i abans que Carles el Simple atorgués, l'any 899, el precepte a favor del monestir de Sant Joan, nasqué la cel·la monàstica de Sant Joan de Bergús. Degué tenir una vida efímera, just per posar en marxa la parròquia, com altres cel·les.

SANT VICENÇ DE COLITZÀ O DEL SALLENT. — La muntanya de Colitzà, que s'alça fins als 512 metres d'altitud, es troba situada a la Garrotxa, entre la serra d'en Coll i el Montestir, del qual el separa el collet de Colitzà, i entre els termes de Santa Pau i Mieres.

Colitzà, com a lloc situat en el *pagus* de Besalú, apareix entre les possessions del monestir de Sant Joan en el precepte de 899, però sense rebre el qualificatiu de cel·la. Tanmateix, en el decret conciliar de 906 s'esmenta la cel·la (*cella*) de Colitzà, amb l'església de Sant Vicenç i la seva parròquia. A la muntanya de Colitzà, a la dreta del riu Ser, hi ha, en efecte, una església dedicada a sant Vicenç, l'anomenada ara Sant Vicenç del Sallent, dins el terme municipal de Santa Pau.

Resulta, però, que aquesta església ha de ser la mateixa que consta com a cel·la del monestir de Sant Esteve de Banyoles en els preceptes que els reis Lluís el Tartamut i Carles el Simple concediren els anys 878 i 916, respectivament, a l'esmentat monestir, el qual la continuà tenint durant tota l'edat mitjana, bé que transformada en església parroquial¹¹⁴. En els preceptes esmentats apareixen registrades les cel·les (*cellas*) o la cel·la (*cella*) de Sant Vicenç, a Santa Pau¹¹⁵.

112. Sobre la pertinença de Cardona al comtat d'Urgell, vegeu *Catalunya carolíngia*, vol. IV, pp. 23-24.

113. J. SERRA I VILARÓ, *Història de Cardona*, vol. I, Tarragona 1966, pp. 32-35.

114. L. G. CONSTANS, *Diplomatari de Banyoles*, vol. I, Banyoles 1985, pp. 27-28.

115. *Catalunya carolíngia*, vol. II, pp. 58-64.

Com pot ser, doncs, que el monestir de Sant Joan posseís, almenys en l'any 906, la cel·la de Sant Vicenç de Colitzà o del Sallent? Segons Lluís G. Constans, editor del diplomatarí del monestir de Banyoles, aquest cenobi hauria estat desposseït del seu domini sobre ella poc després del 878, en què hauria passat al naixent monestir de Sant Joan de les Abadesses, fins que el de Banyoles l'hauria tornat a recuperar poc abans del 916¹¹⁶. Cal acceptar, almenys provisòriament, aquesta explicació perquè en la documentació santjoanina no torna a aparèixer més aquesta cel·la o església entre les seves possessions. D'acord amb aquesta hipòtesi, el domini de Sant Joan de les Abadesses sobre la cel·la de Colitzà hauria començat durant el govern del comte Guifré el Pelós. Amb tot, hagué de començar després de l'any 887 perquè no consta ni en l'acta d'oblació d'Emma del 885 —incloses les interpolacions— ni en la dotàlia de l'església del 887.

IV. ALTRES CEL·LES DEL BERGUEDÀ A FINALS DEL SEGLE IX

A més de les cel·les berguedanes de Gréixer, Borredà, Obiols i Sorba, totes dependents del monestir de Ripoll, apareixen documentades a finals del segle IX algunes altres cel·les situades també al Berguedà, sense relació coneguda amb cap monestir.

De fet, també apareixen documentats per primera vegada alguns monestirs berguedans. Així, l'any 898 ja funcionava, a la vall de Brocà, la casa (*domus*) de Sant Llorenç prop Bagà, regida per un abat¹¹⁷. L'any següent, 899, funcionava el monestir (*monasterium*) de Sant Salvador de Mata, prop l'Espunyola, governat també per un abat¹¹⁸. D'altra banda, sabem que Guifré el Pelós edificà (*edificavit*) Santa Maria de Serrateix, bé que no queda clar si edificà només l'església o ja també un petit monestir¹¹⁹.

Quant a les cel·les, cal que ens referim a la de Santa Maria de la Quar i a la de Sant Sebastià del Sull. La primera hagué de ser fundada en temps de Guifré el Pelós perquè ja funcionava plenament l'any 899. La fundació de la segona degué tenir lloc, com veurem, a les acaballes del segle IX, probablement també en vida encara del nostre comte.

SANTA MARIA DE LA QUAR. — L'antic lloc de la Quar es troba encinglerat a més de 1.000 metres d'altitud sobre el nivell del mar, dalt d'una mola rocosa, de la qual

116. L. G. CONSTANS, *Diplomatari de Banyoles*, p. 28.

117. J. BOLÓS - M. PAGES, *El monestir de Sant Llorenç prop Bagà*, Barcelona 1986, ap. 1, p. 180.

118. R. ORDEIG, *Les dotàlies*, doc. 21, pp. 69-71.

119. R. D'ABADAL, *Els temps*, p. 186, núm. 24.

120. Vegeu *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol. 9, Barcelona 1994, p. 272.

sembla que ha de provenir el topònim ibèric —*lakarr*, en basc, vol dir «munt de grava»—, en un pla envoltat per un cingle vertical que ateny més de 100 metres¹²⁰.

Situat just al sud de la serra de Picancel, forma part de la contrada del Berguedà que, com hem vist abans, fou ocupada i repoblada pel comte Guifré el Pelós a partir de l'any 870. Una trentena d'anys més tard, en 899, un clergue anomenat Jordi i trenta-dos homes més, com a caps de casa o representants de les famílies que habitaven en el lloc de la Quar (*Laccorre*), demanaren al bisbe d'Urgell Nantigís que acudís a consagrar l'església o les esglésies —*ipsas ecclesias*, segons la dotalia— que hi havien edificat en honor de santa Maria, sant Sadurní i sant Hilari, cosa que féu el dia 1 de desembre. Com en el cas de Gréixer, entre els béns de la dotació hi havia una cel·la amb la seva cort i l'hort (*ipsa cella cum sua curte et orto*), bé que en aquest cas no es digué explícitament que fos el clergue qui en feia el lliurament. Un prevere anomenat Daniló redactà la dotalia, la qual fou signada per tretze dels veïns, per tres preveres més i, l'últim de tots, pel bisbe Nantigís¹²¹.

Cal descartar que, amb aquella consagració, el culte cristià vingués a substituir cultes pagans pervivents en la contrada. Això es cregué durant molts anys, des que ho apuntà el pare Villanueva¹²², perquè en una còpia interpolada de la dotalia, publicada per aquell savi religiós, la frase formulària *ad ecclesias illorum consecrandas* havia estat transformada en la frase *ad ecclesias idolorum consecrandas*¹²³.

L'esment de la cel·la, com en el cas de Gréixer, revela la colonització del lloc per mitjà d'una comunitat de clergues. Sembla que la cel·la de la Quar no tingué continuïtat o quedà diluïda en la nova parròquia, un cop aquesta quedà constituïda. De tota manera, al cap d'una centúria, vers l'any 1000, els senyors del castell de Frontanyà, situat molt probablement a la capçalera de la vall de la Portella, fundaren en un indret proper el monestir de Sant Pere de Frontanyà, dit més tard de la Portella¹²⁴. No hi ha cap dada, però, llevat de la proximitat geogràfica, que permeti insinuar una continuïtat entre la cel·la monàstica de la Quar i el monestir de la Portella.

SANT SEBASTIÀ DEL SULL. — El lloc del Sull es troba al vessant meridional de la serra de Cadí, a 940 metres d'altitud, a l'alt Berguedà, en una petita vall regada pel riu de Saldes. Des d'antic transitava també la vall un camí que, tot recorrent la riba esquerra del riu, unia Gósol i Saldes amb el monestir de Sant Llorenç prop Bagà.

121. R. ORDEIG, *Les dotalies*, doc. 18, pp. 62-66.

122. J. VILLANUEVA, *Viaje literario*, vol. VIII, València 1821, p. 109.

123. Ho assenyalà C. BARAUT, *Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XII)*, dins «Urgellia» I (1978), pp. 11-182, esp. pp. 44-45.

124. Sobre els orígens d'aquest monestir, vegeu J. SANTAMARIA, *Memòries del monestir de Sant Pere de la Portella i de tot el seu abadiat i baronia*, Solsona [1935].

En aquest lloc sorgí, a les darreries del segle IX, d'acord amb els arguments arqueològics i documentals del professor Manuel Riu¹²⁵, la cel·la —més tard monestir— de Sant Sebastià del Sull. Un document de l'any 939 explica que una dona devota (*femina devota*) anomenada Honesta i un clergue anomenat Daniel s'instal·laren per «revelació divina» en el comtat de Cerdanya, en un lloc dit Junyent (*Iungente*, no pas *Urgente*), anomenat així per la confluència dels rius de Saldes i de Gresolet, on aprisiaren i roturaren terres, a més de construir-hi una església en honor de sant Sebastià i santa Maria i de dotar-la amb llurs aprisions¹²⁶. En el document es fa referència al monestir (*monasterium*) de Sant Sebastià, però Riu creu que «el monestir, no obstant la lletra del document del 939, era de fet una *cella* que havia sorgit en territori fiscal i que s'hauria integrat en el domini comtal»¹²⁷.

Crida l'atenció que en els orígens d'aquesta cel·la, com una trentena d'anys abans en els inicis de la cel·la de Grèixer, apareguin plegats un clergue i una dona devota o dedicada a Déu. El fet s'ha inscriure en la tradició de les comunitats monàstiques de tipus familiar.

Al cap d'una quarantena d'anys de la fundació, en 939, tal com hem vist, la cel·la ja havia esdevingut un veritable monestir, regit per un abat anomenat Dacó. En aquell any el monestir obtingué del comte Sunifred II d'Urgell la ratificació de les seves possessions i una sèrie important de concessions. La protecció d'aquest monestir, situat dins el comtat de Cerdanya, per part d'un comte d'Urgell fa sospitar que Sunifred II n'era senyor i patró per haver-lo heretat dels seus pares, els comtes Guifré i Guinedella, per a remei de les ànimes dels quals atorgà aquella escriptura de donació, segons la manifestació expressa que hi féu. La prova que es tractava d'una herència familiar la dona el fet que, en morir Sunifred II, el monestir passà a mans del seu germà Oliba Cabreta. Aquest, junt amb la seva esposa i els seus fills, el donà al monestir de Sant Llorenç prop Bagà l'any 983¹²⁸.

El tema no resta pas clos amb el que hem vist fins aquí. L'examen atent de la documentació de l'època pot portar la sorpresa de descobrir alguna altra cel·la vinculada a l'obra repobladora de Guifré el Pelós, a més d'altres cel·les anteriors o pos-

125. M. RIU, *El monestir de Sant Sebastià del Sull, al municipi de Saldes, i la seva rotonda*, dins «Urgellia» VI (1983), pp. 245-284; ID., *El monestir de Sant Sebastià del Sull, al municipi de Saldes. Segona part: excavacions arqueològiques*, dins «Urgellia» VII (1984-1985), pp. 221-279; ID., *El monestir de Sant Sebastià del Sull, al municipi de Saldes. Tercera part: darreres campanyes d'excavacions arqueològiques i conclusions generals*, dins «Urgellia» VIII (1986-1987), pp. 151-210.

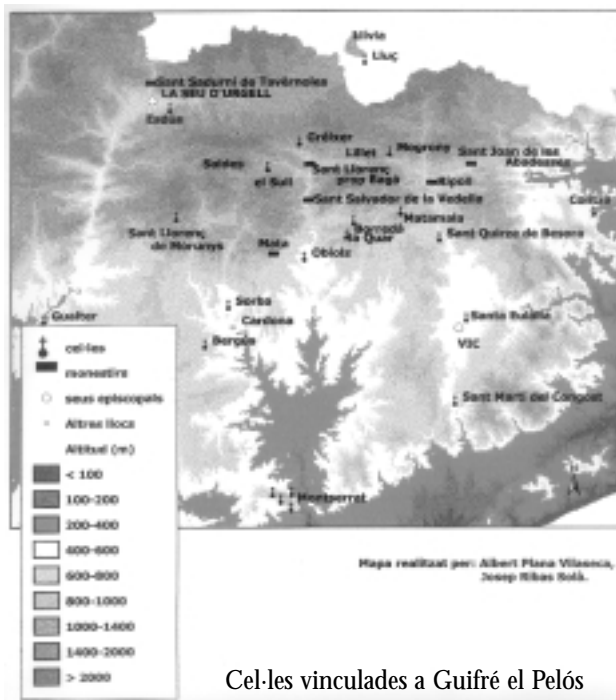
126. J. BOLÓS - M. PÀGES, *El monestir*, ap. 3, pp. 180-181.

127. M. RIU, *El monestir de Sant Sebastià del Sull*, p. 251.

128. R. ORDEIG, *Les dotalies*, doc. 101, pp. 241-245, esp. p. 242.

teriors. En les pàgines precedents n'hem pogut conèixer una bona colla, moltes d'elles ben ignorades en llur categoria de cel·les monàstiques¹²⁹.

Fóra bo de poder emmarcar l'existència de les cel·les esmentades en una panoràmica més àmplia, que inclogués un millor coneixement de les cel·les que funcionaren a la resta de Catalunya, abans i després del moment que hem examinat, així com de tot allò que fa referència a la seva fundació i a la seva evolució o extinció, al seu paper en la repoblació i en la restauració eclesiàstica, al personal que hi visqué i al seu estatut jurídic, i als lligams amb les seus episcopals i amb els monestirs, entre altres aspectes. Es tracta d'un estudi, molt atractiu, que de moment queda per fer.

129. En l'obra meritòria d'E. ZARAGOZA, *Catàleg dels monestirs catalans*, Montserrat 1997, per a l'elaboració de la qual s'ha repassat molta bibliografia, s'inclouen nombroses cel·les, però de les estudiades aquí només hi consten Monistrol de Montserrat, pel topònim, i Sant Vicenç del Sallent, a més de les que esdevingueren monestirs, és a dir, Sant Llorenç de Morunys, Santa Maria de Gualter, Santa Maria de Montserrat i Sant Sebastià del